

Көне ұйғыр құқықтық құжаттарындағы бала асырау туралы келісімдер (AD01-AD03): формулярлық құрылым және құқықтық лексикасы

Ш.Д. Бүркітбаева^a, *Д.Б. Юсупова^b

^aӘл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Алматы, Қазақстан Республикасы

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8235-4213>

(E-mail: burkitbaeva.1975@mail.ru)

^bӘл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2894-9840>

(E-mail: turkishwithdilya@gmail.com). *Байланыс үшін авторм: turkishwithdilya@gmail.com

ARTICLE INFO

АННОТАЦИЯ

Кілт сөздер:

құқықтық
мәтіндер,
құқықтық
дискурс,
формулярлық
талдау,
санкциялық
формулар,
құқықтық
нормалар,
лексикалық
жүйе,
микроркорпус,
тарихи
лингвистика,
мәтіндік
вариативтілік,
тарихи
құжаттар.

FTAMP 16.21.47.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2664-5157-2026-2-111-132>

Бұл мақалада XIII-XIV ғасырлардағы отбасылық құқықтық құжаттардың мысалдары ретінде көне ұйғыр тіліндегі үш бала асырап алу шарты (Ad01-Ad03) жан-жақты қарастырылады. Зерттеудің мақсаты: бала асырап алу туралы келісімнің стандартты үлгісін анықтау, баланың мәртебесін, мүліктік шарттарын, мәмілені қорғау тетіктерін және бала асырап алу құқығын растау рәсімдерін белгілейтін құқықтық терминологияны сипаттау. Көне ұйғыр келісімдері – күнделікті құқықтық нормалар мен әлеуметтік тәжірибені қайта құрудың негізгі ақпараттық көзі. Дегенмен, бала асырап алу тақырыбына арналған мәтіндердің аздығы мұқият құжаттық талдауды және түсіндіруді талап етеді. Зерттеудің өзектілігіне тоқталар болсақ, көне ұйғыр құқықтық құжаттары арқылы біз көне түркілердің құқықтық лексикасының қалыптасу деңгейін анықтай аламыз. Қазіргі түркі тілдерінің құқықтық терминдерін салыстыруға, тереңірек түсінуге мүмкіндік аламыз. Зерттеу өзара байланысты екі саланы қамтиды. Біріншіден, формулярлық талдау жүргізіледі: әрбір құжатта күні, тараптардың аты-жөні, бала асырап алудың құқықтық актісі, мінез-құлық шарттары, өтемақы туралы бөлім, тыйымдар мен санкциялар, сондай-ақ хаттаманың элементтері (куәгерлер, қолы/мөр, хатшының жазбасы) жеке-жеке салыстырып көрсетіледі. Екіншіден, заңдық мәні бар бірліктер семантикалық салаларға жіктеледі: «статус/туыстық», «өтеу және мүлік», «санкциялар және заңдылық», «аутентификация». Тұжырымдамалардың нақтылығын арттыру үшін сандық әдіс қолданылды: заң терминдерінің қолданылу жиілігі (жеке санау) есептеліп, олардың әрбір құжатта

таралуы көрнекі түрде көрсетілді. Зерттеу нәтижелері Ad01–Ad03 құжаттарының тұрақты формулалық құрылымы бар екенін көрсетті. Мұндағы ең маңызды термин – оғуллук (асырап алынған ұл). Бұл – бала асырап алушының міндеттерін және мәміленің негізгі құрамдас бөлігі ретінде баланың құқықтық мәртебесін қамтамасыз ету үшін берілетін ұғым. Süt sevinci (сүт ақысы) өтемақысының болуы міндетті емес: кейбір келісімшарттарда ол қарастырылмаған.

Бұл айырмашылық бала асырап алуды баланы сатудан немесе кепілге беруден ажыратуға және оны «тауар мәмілесі» емес, «мәртебе беру актісі» ретінде түсінуге мүмкіндік береді. Санкциялау бөлімінде ресми құқықтық терминологияның элементтері қолданылады. Ал аутентификациялық маркерлер (tanuq, tamga/nişan, bitidim) келісімшарттың дәлелдік негізін құрып, жаңа мәртебенің заңды тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Талқылау бөлімінде сақталған барлық құжаттар тек ұл балаларды асырап алғанын көрсетеді. Бұл патрилиниялық (ерлер басымдығына негізделген) отбасы құрылымындағы «ұлдың» мұрагерлік және шаруашылық қызметімен түсіндіріледі. Жұмыстың ғылыми жаңалығы – бала асырап алу келісімшарттарын сипаттаудың жаңа моделін ұсыну және алдағы терминологиялық, салыстырмалы-тарихи зерттеулерге қажетті құқықтық лексиканы жүйелеу.

Sh.D. Burkitbayeva^a

^aAl-Farabi Kazakh National University, Almaty, Republic of Kazakhstan

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8235-4213>

(E-mail: burkitbaeva.1975@mail.ru)

*D.B. Yussupova^b

^bAl-Farabi Kazakh National University, Almaty, Republic of Kazakhstan

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2894-9840>

(E-mail: turkishwithdilya@gmail.com)

*Corresponding author: turkishwithdilya@gmail.com

Adoption contracts in Old Uyghur legal documents (AD01-AD03): formulaic structure and legal terminology

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of three Old Uyghur adoption contracts (AD01-AD03) as examples of family legal documents dating from the thirteenth to

Received 14 January 2026. Revised 27 February 2026. Accepted 29 May 2026. Available online 30 June 2026.

Дәйексөз үшін: Ш.Д. Бүркімбаева, Д.Б. Юсупова Көне ұйғыр құқықтық құжаттарындағы бала асырау туралы келісімдер (AD01-AD03): формулярлық құрылым және құқықтық лексикасы // Turkic Studies Journal. 2026. Т. 8. № 2. 111-132 б. DOI: <http://doi.org/10.32523/2664-5157-2026-2-111-132>

For citation: Sh.D. Burkitbayeva, D.B. Yussupova Adoption contracts in Old Uyghur legal documents (AD01-AD03): formulaic structure and legal terminology // Turkic Studies Journal. 2026. V. 8. № 2. P. 111-132. DOI: <http://doi.org/10.32523/2664-5157-2026-2-111-132>

fourteenth centuries. The study aims to identify the standard formulaic structure of adoption agreements and to examine the legal terminology that defines the status of the child, property-related provisions, mechanisms that safeguard the validity of the transaction, and procedures for confirming the legal right to adoption. Old Uyghur contracts constitute one of the most informative sources for reconstructing everyday legal norms and social practices. However, the limited number of extant texts concerning adoption necessitates meticulous documentary analysis and careful interpretation. Old Uyghur legal documents reveal the development of the legal vocabulary of the ancient Turkic peoples and enable comparative analysis with the legal terminology of modern Turkic languages, contributing to a deeper understanding of their historical development. The study encompasses two interrelated areas. First, a formal analysis is conducted in which each document is examined and compared with respect to its date, the names of the parties involved, the legal act of adoption, conditions of guardianship and conduct, clauses concerning compensation, prohibitions and sanctions, as well as protocol elements (witnesses, signatures/seals, and scribe's note). Second, lexemes bearing legal significance are classified according to semantic domains, including 'status/kinship', 'payments and property', 'sanctions and legality' and 'authentication'. In order to enhance conceptual clarity, a quantitative method was employed: the frequency of legal terms was calculated through individual counts, and their distribution across each document was visually represented. The results of the study demonstrate that documents AD01–AD03 exhibit a consistent formulaic structure. The most significant term is oğulluk (adopted son), which functions as the key legal concept defining both the obligations of the adoptive parent and the legal status of the child as a central component of the transaction. The inclusion of compensation in the form of 'milk payment' (süt sevinci) is not obligatory, as some contracts do not contain such a provision. This distinction makes it possible to differentiate adoption from the sale or pledging of a child and to interpret it as a 'transfer of status' rather than a 'commodity transaction'. In the section devoted to sanctions, elements of established and formal legal terminology are employed. Authentication markers such as tanuq, tamga/nişan and bitidim constitute the evidentiary basis of the contract and ensure the legal validity and stability of the newly established status. All surviving documents discussed in this study indicate that only boys were adopted, which can be explained by the inheritance system and the economic role of the 'son' within the patrilineal family structure. The scholarly contribution of this study lies in proposing a new descriptive model for Old Uyghur adoption contracts and in systematizing their legal vocabulary for future terminological, comparative, and historical research.

Keywords: legal texts, legal discourse, formula analysis, sanction formulas, legal norms, lexical system, microcorpus, historical linguistics, textual variation, historical documents.

Ш.Д. Бүркітбаева^a

^aКазахский национальный университет имени аль-Фараби

Алматы, Республика Казахстан

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8235-4213>

(E-mail: burkitbaeva.1975@mail.ru)

*Д.Б. Юсупова^b

^bКазахский национальный университет имени аль-Фараби

Алматы, Республика Казахстан

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2894-9840>

(E-mail: turkishwithdilya@gmail.com)

*Автор для корреспонденции: turkishwithdilya@gmail.com

Договоры об усыновлении в древнеуйгурских правовых документах (AD01-AD03): формулярная структура и правовая лексика

Аннотация. В данной статье всесторонне рассматриваются три договора об усыновлении (Ad01-Ad03) на древнеуйгурском языке как примеры семейных юридических документов XIII-XIV веков. Цель данного исследования – определить стандартную модель соглашения об усыновлении и описать юридические лексемы, устанавливающую статус ребенка, имущественные условия, механизмы защиты сделки и процедуры подтверждения права на усыновление. Древние уйгурские договоры являются одним из наиболее информативных источников для реконструкции повседневных правовых норм и социальных практик. Однако скудность текстов по теме усыновления требует тщательного документального анализа и внимательной интерпретации. Что касается актуальности данного исследования, то на основе древних уйгурских юридических документов мы можем определить уровень развития правовой лексики древних тюрков, что позволяет нам сравнить их с юридическими терминами современных тюркских языков и определить их смысловую преемственность. Данное исследование проводится в двух взаимосвязанных аспектах. Во-первых, проводится формальный анализ: в каждом документе выделяются и сравниваются даты, имена сторон, правовой акт усыновления, условия опеки и поведения, раздел о компенсации, запретах и санкциях, а также элементы протокола (свидетели, подпись/печать, записка секретаря). Во-вторых, анализируются слова правовой лексики, которые классифицируются нами по семантическим сферам: «статус/родство», «платежи и собственность», «санкции и законность», «аутентификация». Для повышения ясности значений в статье используется количественный метод: определяется частота использования юридических терминов (индивидуальные подсчеты) и их распределение в каждом из документов. Результаты исследования показали, что документы Ad01-Ad03 имеют согласованную формулярную структуру. Наиболее важным термином здесь является *oğulluk* (усыновленный сын). Это понятие используется для обеспечения выполнения обязательств усыновителя и правового статуса ребенка как ключевого компонента сделки. Наличие вознаграждения за молоко (*süt sevinci*) не является обязательным: в некоторых договорах оно не предусмотрено. Это различие позволяет нам отличать усыновление от продажи или залога ребенка и понимать его как «акт передачи статуса», а не как «сделку с товарами». В разделе, посвященном санкциям, используются элементы общепринятой и формальной юридической терминологии. Маркеры аутентификации (*tanuq*, *tamga/nişan*, *bitidim*) формируют доказательную базу договора и обеспечивают правовую устойчивость нового статуса. Все документы, сохранившиеся в разделе обсуждений, указывают на то, что усыновлялись только мальчики. Это объясняется наследственной и экономической деятельностью «сына» в патрилинейной семейной структуре. Научная новизна работы заключается в представлении новой модели описания договоров об

усыновлении и систематизации юридической лексики, необходимой для будущих терминологических, сравнительных и исторических исследований.

Ключевые слова: юридические тексты, юридический дискурс, анализ формул, формулы санкций, правовые нормы, лексическая система, микрокорпус, историческая лингвистика, текстовая вариативность, исторические документы.

Кіріспе

Көне ұйғырлар – Орталық Азияда мәдениеті жоғары, қалалық және жазбаша мәдениеті дамыған, соғды әліпбиі негізінде өз жазуын қалыптастырған түркі халықтарының бірі. Көне ұйғырларда ислам дінінің келуіне дейін, отбасы – әлеуметтік жүйенің ажырамас бір бөлігі, қоғамның негізі болып саналды. Отбасы түсінігі жалпы биологиялық туыстық және басқа ру адамымен некелесуге негізделген (Kafesoğlu, 1998: 227-228). Көне түркілер де қазіргі түркітөктес халықтар сынды отбасы құндылықтарына аса мән берген. Олардың дүниетанымында ұрпақ сүю тек бақыт қана емес, сондай-ақ сол әулетті жалғастырушы деп есептеген. Балаға әулетті жалғастыру, отын сөндірмеу, әулеттің сабақтастығын сақтап қалу міндеттелген. Кейбір ғалымдар неке тек бірінші бала туылғаннан кейін ғана заңды күшке ие болғанын айтады (Ögel, 1988: 250-269).

Дегенмен, көне ұйғыр деректерінен кейбір әулеттің бала сүймегені, ұрпақ жалғастыра алмағаны туралы мәліметтерді көреміз. Табиғи жолмен балалы бола алмағаннан кейін, бала асырап алу түсінігі пайда болады. Көне түркілерде, көне ұйғырларда бала отбасының маңызды бір бөлігі болғандықтан, мұның шешімі ретінде бала асырап алу (oğulluk) институты пайда болды. Көне ұйғырларда бала асырап алу институты бұл тек дәстүр немесе адамгершілік, әдеп ретінде емес, құқықтық тұрғыда ресми заңды үрдіс болған. Бала асырап алуға қатысты құжаттар Тұрфан жазығынан табылды. Бұл құжаттардың өзіндік құрылымы бар жүйелі бір сипатқа ие мәтіндер екенін байқаймыз. Құжаттарда екі жақтың құқығы көрсетілген: асыранды балаға қойылатын талаптар, асыранды баланың құқығы, сондай-ақ асырап алушының талаптары мен құқығы. Құжаттарда құқық бұзушылық орын алған жағдайда не істеу керек, құны, куәгерлер, таңба т.б жан-жақты қарастырылған. Көне ұйғырлардың көптеген құқықтық құжаттары: бала асырап алу, баланы кепілдікке беру, жерді жалға алу / беру, сату, қарыз т.б. құжаттар сақталып қалған. Бұл құжаттардың барлығы хатқа түсірілген. Бұл сол кезеңдегі ұйғырлардың азаматтық құқықтық қатынастарының жоғары дәрежеде дамығанын көрсетеді. Зерттеудің өзектілігіне тоқталар болсақ, көне ұйғырлардың құқықтық құжаттары арқылы Орталық Азия халықтарының, әсіресе түркілердің отбасы құндылықтарын, отбасы құрылымын, отбасыдағы бала орнын, гендерлік сипатын, мұрагерлік жүйесін, заңнамаларын, әдет-ғұрыптарын қайта жаңғырту деп түсінеміз.

Материалдар және зерттеу әдістері

Жұмысты зерттеу барысында жоғарыда атап өтілген еңбектер қолданылды. Б. Кескиннің жұмысындағы бала асырап алуға қатысты (Ad01-Ad03) құжаттарының транскрипциясы негізге алынды (Keskin, 2020).

Зерттеу бірін-бірі толықтыратын, бірнеше әдістен тұрады.

Біріншісі – формулярлық-құрылымдық талдау. Бұл әдіс бойынша 3 құжат жеке-жеке қарастырылып, әрқайсысы келесідей блоктарға бөлініп талданды: мәтін бойынша тараптар мен олардың туыстық байланысын анықтау; құқықтық іс-әрекет формуласы; негіздеме; шарттар мен өтемақы/сыйақы; үшінші тұлғалардың араласуына, дау-дамайға қарсы ескертпелер; санкциялық бөлім; растау элементтері (куәгерлер, қолдар, белгілер). Бұл үш құжаттың тілдік рәсімделу тәсілдері, құрамы, мазмұны бойынша салыстырылды. Бұл зерттеу әдісі мәтіндегі тұрақты элементтер мен өзгермелі элементтерді анықтауға мүмкіндік берді.

Келесі бір әдіс – лексика-семантикалық және терминологиялық талдау. Мәтіндерден заң терминдері мен белгіленген құқықтық формулалар таңдалып, келесі функционалды-семантикалық топтарға жіктелді: туыстық/мәртебе; сыйға тарту актісі; есеп айырысу, балама талаптарды шектеу/даудың алдын алу; санкциялар. Әр бірліктің мәні мен құқықтық қызметі оның құжат құрылымындағы орнына байланысты контекстік тұрғыдан анықталды.

Мәтінді сандық талдау. Бала асырауға қатысты Ad01-Ad03 құжаттарының айырмашылықтарын нақтылау үшін формула мен терминология бөлімдерінің өлшемі мен тығыздығын бағалау үшін «таңбалауыштарды санау» әдісі қолданылды. Санау алдында мәтіндік көріністер (сандар, бірліктер, қайталанатын формулалар) теңестірілді. Сандық салыстыру нәтижелері сапалы талдауды қолдау үшін қосымша дәлел ретінде таңбалауыштарды санау диаграммасы түрінде ұсынылды. Жалпы алғанда, таңдалған әдістеме Ad01-Ad03 келісімшарттарының формулалық моделін сипаттауға, баланың құқықтық мәртебесін, беру шарттарын және олардағы құқықтық қорғау тетіктерін белгілейтін тілдік құралдарды жан-жақты көрсетуге мүмкіндік береді.

Тақырыптың зерттелу дәрежесі

Л.В. Дмитриеваның айтуы бойынша, көне ұйғырлардың мәдениетін, құқығын зерттеу мақсатында Халықаралық комитет, оның бөлімшесі ретінде Орыс комитеті ұйымдастырылды (Dmitrieva, 1969: 223). Қазіргі таңда Тұрфан ойпатынан көне ұйғырлардың X-XII ғасырларға тән 22 құқықтық құжаты табылған. Бұл мәтіндер Ресей Ғылым академиясы Шығыс қолжазбалары институтының қорында сақтаулы. Құжаттар В.В. Радлов, С.Е. Малов, А.Н. Бернштамның жұмыстарында ғылыми айналымға енген. Құқық құжаттары мағынасы жағынан өте кең және ауқымды. Бұл құжаттарда бала асырап алу, сауда-саттық, қарыз міндеттемелері, мұрагерлік өсиеттер, кепілдік, жер сату т.б. көрсетілген. Л.В. Дмитриева өз еңбектерінде құжаттарды мағынасына қарай: меншік құқығы, қаржылық міндеттемелер, еңбек қатынастары мен жер қатынастары деп жіктейді (Dmitrieva, 1969: 225). Бүгінгі күнге дейін 400-ге жуық шарттық құжаттар жарияланған, олар негізінен XIII-XIV ғғ. тән, (He, 2021: 160). Берлин Тұрфан коллекциясының каталогында 686 құжат тіркелген (Vér, 2021: 438).

Түркі халықтарының исламға дейінгі мәдениеті, құқықтық жүйесі көптеген ғалымдардың қызығушылығын туғызды. Исламға дейінгі бұл жүйені зерттеу XX ғасырдың басынан басталды. Бұл саладағы негізгі авторлардың бірі – С.М. Арсал. Ғалымды «құқық тарихшысы» деп те атайды. Садри Мақсуди Арсалдың 1926 жылы

жарыққа шыққан дәріс жазбалары кеңейтіліп, 1947 жылы «Түркі тарихы және құқық» (Türk Tarihi ve Hukuk) атауымен монография ретінде басылып шықты (Arsal, 1947). Бұл еңбек – көне түркілердің құқық жүйесі, құрылымы қарастырылған алғашқы еңбектердің бірі.

Көне ұйғырлардың құқықтық құжаттарын зерттеген ғалымдардың бірі – Ахмет Жафороғлы. Ол мәтіндерді тілдік және құқықтық тұрғыда зерттеді. 1932 жылы ғалымның «Ұйғыр құқық терминологиясына қатысты зерттеу» (Uygur Hukuk İstılahına Dair bir Deneme) атты зерттеу мақаласы жарық көрді. Мақалада зерттеуші 26 құқықтық терминге ғылыми түсініктеме, сондай-ақ құқықтық мәтіндердің транскрипциясы мен аудармасын береді (Сафороғлы, 1932).

Зерттеуші Б. Кескин «Көне ұйғыр тіліндегі құқық құжаттары және сөздік қоры» (Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri ve Söz Varlığı) атты докторлық диссертациясында көне ұйғыр мәтіндерін зерттеген, ал бұл зерттеу жұмысы 8 бөлімнен тұрады. Зерттеуші еңбегінде мәтіндердің транскрипциясын, сондай-ақ түрік тіліне аудармасын көрсетеді (Keskin, 2020). Көне түркілердің құқығы мен заңнамасы туралы мәліметтерді біз негізінен қытай дереккөздерінен аламыз. Ал көне ұйғырлардың құқық жүйесі туралы мәліметтерді жоғарыда айтылған деректерден бөлек, азаматтық – құқықтық құжаттардан аламыз. Бұл құжаттар – көне ұйғырлардың, жалпы алғанда, орта ғасырдағы көне түркілердің құқық жүйесін, мемлекет құрылымын түсінуге мүмкіндік беретін өте құнды дереккөздер (Korkmaz, 243-244).

Бұл мақаламыздың зерттеу нысаны – бала асырап алу құжаттары. Көне ұйғыр мәтіндерінен байқағанымыз, көне ұйғырларда бала асырап алу үрдісі жақсы дамыған. Бұл тек әдет-ғұрып, мәдениеттік деңгейде дамыған құбылыс емес, құқықтық, мемлекеттік жүйе ретінде қалыптасқан. Оған дәлел – бүгінгі таңдағы Ресей Ғылым академиясында сақталып тұрған қолжазбалар. Бұл арнайы құрастырылған, жүйелі жазылған келісімшарттар. Бұл үрдісті ресми түрде «ұлдыққа беру» (oğulluk vermek) деп атаған (Yakut, 2022: 423-424). Көне ұйғырлардың басқа құқықтық құжаттарымен салыстырғанда, бала асырап алу құжаттары саны жағынан өте аз. Бүгінгі күнге дейін балаға қатысты тек 7 құжат сақталған, оның үшеуі баланы асырап алуға қатысты құжаттар. Саны жағынан аз болса да, құжаттар екі жақтың құқығы мен міндеттерін толық сипаттайды (Tabaklar & Keskin, 2023: 587; Kılıç, 2024: 148).

Құжаттарда бала асырау, асыранды бала мағынасында «oğulluk» терминін қолданған. Кейбір ғалымдар бұл термин қыз бала мен ер бала үшін ортақ десе, кейбір зерттеушілер негізінен ұрпақ жалғастырушы, мұрагер ретінде ұл балаларды асырағанын атап өткен. Бұл туралы Хэ Р. құжаттардың бастапқыдан-ақ гендерлік тұрғыдан айқындалғанын, олардың Юань кезеңіндегі дереккөздері патриархалдық отбасы құрылымын бейнелейтінін жазған. Мұндағы негізгі мақсат – әулеттегі ұрпақтың жалғастығы, үй-жайға иелік ету құқығын заңдастыру, ата-ана қартайғанда күтім жасап, қамқорлық көрсету болды (He, 2021: 165).

Талдау

Б. Кескин еңбегінде 28-ге жуық көне ұйғыр құқықтық құжаттарының транскрипциясын көрсетеді (Keskin, 2020). Оның ішінде бала асырап алу құжаттары құқықтық мәтіндердің

ең аз корпусы болып саналады. Мұнда құқықтық мағына жеке сөздермен ғана емес, қалыптасқан формулалық ұстанымдармен де анықталады. Құжаттарды салыстыру үшін әрбір құжат функционалды блоктарға бөлінді; бұдан басқа блоктың бар/жоқтығы, оның коммуникативті-құқықтық қызметі, оны рәсімдейтін тілдік маркерлер жазылды.

1) Қатысушыларды, рөлдерді сәйкестендіру. Барлық үш құжатта мәміле тараптары мен олардың әлеуметтік-туыстық рөлдері көрсетілетін блок айқын көрінеді. Бұл компонент сәйкестендіру қызметін атқарады, қарым-қатынастың құқықтық «шеңберін» (кім береді, кім қабылдайды, қандай мәртебеде әрекет етеді) белгілейді.

2) Диспозитивті формула (келісімшарттың негізі). Орталық элемент әрекетті орындау формуласы, яғни баланы асырап алушы мәртебесін беру фактісін тіркеу. Дәл осы блок мәтінді заңды түрде «баланы беру туралы келісім» ретінде анықтайды және қалған ережелерді құрылымдық түрде біріктіреді.

3) Негіздеме (беру себебі). Микрокорпусағы баланы асыраушыға беру себебі өзгермелі: кейбір жағдайларда баланы беру себебі қаржылық/тұрмыстық жағдайлармен белгіленсе, кейбір құжаттарда – әлеуметтік немесе отбасылық себептермен (мысалы, асырап алушының баласыздығы) түсіндіріледі. Бұл бөлім «эмоционалды түсініктеме» емес, керісінше кейінгі ықтимал талап-арыздардың қаупін азайтатын заңдық маңызы бар дәйектеме ретінде бағаланады.

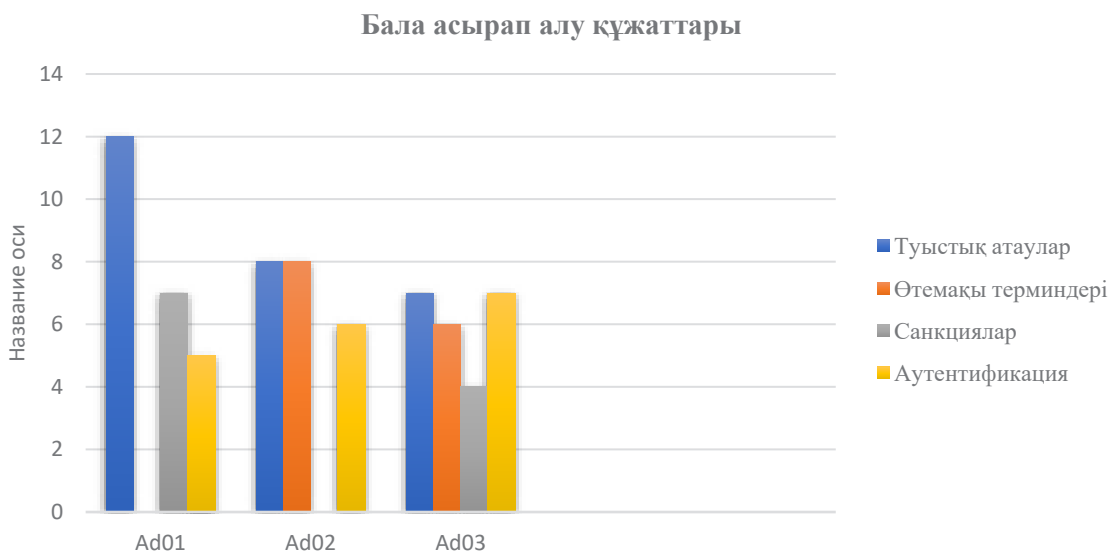
4) Өтемақы. Өтемақы бойынша айтарлықтай айырмашылықтар бар: Ad01-Ad02 құжаттарында бала үшін келісілген мөлшерде ақша төлегенін айтса, ал Ad03 мәтінде ешқандай құн туралы жазылмаған.

5) Дауды болдырмау туралы ереже. Құқықтық мәтіндерде даулардың алдын алуға бағытталған формулалар маңызды рөл атқарады: олар үшінші тараптың (ең алдымен отбасы мүшелерінің) араласу мүмкіндігін шектейді, шешімнің өзгермейтіндігін растайды. Бұл блок келісімнің құқықтық тұрақтылығын нығайтады.

6) Санкциялардың құрамдас бөлігі. Санкциялар бөлімінде келісімшарт талаптары бұзылған жағдайда қолданылатын жазалар нақты көрсетілді. Бұл жерде лексикалық деңгейде тыйым салу, жазалау тетіктері, заң нормаларына жүгіну туралы мәліметтер беріледі.

7) Куәландырушы элементтер. Растау бөлігінде құжаттың заңды күшін бекітетін құралдар – куәгерлер, қолтаңбалар, белгілер мен мөрлер – тіркеледі. Олардың негізгі қызметі – құжаттың дәлелдік мәнін қамтамасыз ету.

Лексика мен терминология. Осы шағын корпус көне ұйғыр құқықтық терминдерін жүйелі түрде танып-білуге мүмкіндік береді. Мәтінде туыстық атаулар, лауазым атаулары, төлем бірліктері, санкциялар, шарт тараптарына қатысты лексика, құқықтық бірліктер қамтылған. Бұл терминдер жеке қосымшада берілді (А қосымшасын қараңыз). Сандық көрсеткіш (token-count). Токендерді санау, оны визуалды түрде көрсету (1-диаграмма) салыстырмалы талдаудың қосымша құралы ретінде қолданылды: диаграмма мәтіндердің жалпы көлеміндегі айырмашылықтарды айқын көрсетеді.

1-диаграмма. Ad01–Ad03 құжаттарындағы құқықтық маңызды маркерлердің семантикалық домендер бойынша бөлінуі (token-count).

Diagram 1. Distribution of legally significant tokens in documents Ad01–Ad03 by semantic domain (number of occurrences / token count).

Диаграмма 1. Распределение юридически значимых маркеров в документах Ad01–Ad03 по семантическим доменам (количество вхождений / token-count).

Тарихнама және ұйғыр келісімшарттары корпусындағы Ad01–Ad03 құжаттарының орны

Көне ұйғыр құқықтық құжаттары бойынша тарихнамалық деректер ауқымды болғанымен, бала құқығы мен оның мәртебесіне қатысты мәтіндер әдістемелік тұрғыдан арнайы зерделеуді қажет етеді. Бұл бағытта келесі міндеттерді қатар орындау маңызды: а) зерттеу корпусын дәл анықтау; ә) формуляр типологиясына сүйену; б) бала асырап алуды оны сату немесе кепілге қою актілерімен шатастырмау. Осы тұрғыдан алғанда, балаларға бағытталған келісімшарттарға жасалған шолу зерттеудің негізі болмақ. Аталған корпуста баланы сату туралы екі құжат, бала асырап алу туралы үш құжат (Ad01–Ad03), екі кепілдік құжаты анықталған. Ал асырап алу туралы мәтіндердің өзі формуляры мен мазмұнына қарай жеке типологиялық жүйеге енгізілген (Кіліс, 2024: 148-150). Мұндай жүйелеу Ad01–Ad03 құжаттарын оқшауланған «кездейсоқ жағдайлар» ретінде емес, құрылымдық позициялары (датасы, қатысушылары, заңдық акт, шарттары, санкциялары) ортақ біртұтас шарттық дәстүр ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Құқықтық семантиканы талдау үшін тарихнаманың негізгі саласы ретінде санкциялар мен кепілдіктерді зерттеу қажет. Атап айтқанда, А.М.Өзетгин көне ұйғыр құжаттарындағы жазалар мен кепілдіктердің заңдық тілін жан-жақты зерттейді. Онда формальды құқықтық лексемалар (yasa, yosun) мен әдет-ғұрып құқығын білдіретін формулалар (il yaŋınça) арасындағы интерпретациядағы алшақтық қарастырылады (Özyetgin, 2011: 339-340). Бала асырап алу тақырыбында бұл жұмыстар екі себепке байланысты маңызды: біріншіден, ол санкциялық блоктың шарт талаптарының

бұзылуына жол бермейтін заңдық «сақтандырғыш» қызметін атқаратынын көрсетсе; екіншіден, *yasa / yosun* терминдерін нормативтік дереккөздің функционалды маркерлері ретінде ұқыпты сипаттауға негіз болады. Бала асырап алудың әлеуметтік мотивтері мен өтемақы формулаларының табиғаты мәселесі «*evlatlık sözleşmeleri*» (бала асырап алу шарттары) бойынша жазылған зерттеулерде толық қамтылған. Онда асырап алу себептері жүйеленіп, баланы өсіруге кеткен шығындарды өтеу ретіндегі *süt sevinci* (сүт ақысы) төлеміне түсініктеме берілген. Сондай-ақ асырап алу шарттарының баланы сатудан басты айырмашылығы – онда баланың «тауар айналымына» түспейтіндігі атап өтілген (Tabaklar & Keskin, 2023: 583-587). Бұл зерттеулер Ad01-Ad03 материалдарындағы мотивтің формулярдың қай бөлігінде (кіріспе/себеп формулалары) бекітілетінін, өтемақының қалай рәсімделетінін тексеруге мүмкіндік береді.

Шарттық тәжірибенің әлеуметтік фоны мен субъектілердің гендерлік асимметриясы отбасылық құрылымды зерттейтін еңбектер арқылы реконструкцияланады. Көне ұйғыр қоғамындағы отбасылық ұйымдасуға арналған зерттеулерде мүліктік-құқықтық әрекеттерде ер адамдардың басымдығын атап өтеді (He, 2021: 160-165). Бұл контекст Ad01-Ad03 құжаттарында неліктен негізінен ұл балалардың асырап алынатынын негіздейді: бұл жағдайды отбасының патрилиниялық (әке жағынан таралатын) логикасының және мұрагерлік институттың өзара әрекеттесу нәтижесі ретінде қарастыру керек. Бұл пікірді А.В. Габэн мен А. Жафороғлының терминологиялық анықтамалары да толықтырады. Габэннің пікірінше, «оғұл» (*oğul*) сөзі «перзент, бала» дегенді білдірсе, А. Жафороғлы оны «ұл бала» деп түсіндіреді. Сондай-ақ көне түркі дәуірінде «оғұш» (*oğuş*) термині қандас туыстыққа негізделген әлеуметтік бірліктерге қатысты қолданылған (Başar, 2009: 26). Осылайша, Ad01-Ad03 құжаттарының орны тарихнаманың үш негізгі тірегімен анықталады: (1) балаларға бағытталған құжаттардың типологиясы мен формулярлық жіктемесі (Кіліс, 2024); (2) санкциялық формулалар мен нормативтік маркерлерді (*yasa/yosun*) зерттеу (Özyetgin, 2011); (3) отбасылық құрылым мен гендерлік рөлдерді әлеуметтік-құқықтық тұрғыдан интерпретациялау.

Бала асырап алу құжаттарының нысандары: инварианттар және вариативтілік.

Көне ұйғыр келісімдерінің мазмұнын талдағанда, ең алдымен, құжаттардың жанрлық сипаттамаларын құрайтын өзгермейтін құрылымдық элементтерге назар аударған жөн. Бұл – құжаттың құқықтық табиғатын айқындайтын, оның тиісті жанрға жататынын растайтын келісімшарттардың әртүрлі түрлеріне ортақ тұрақты құрылымдық элементтер. Мысалы, несиелік келісімдер мерзім (күн), тараптардың (кредитор/борышкер) аттары, міндеттеме нысаны, өтеу шарттары, пайыздар, кепілдіктер, куәгерлер сондай-ақ хатшыны қамтитын ретті сипаттайды. (He, 2021: 160). Бала асырап алу туралы құжаттардың құрылымы жалпы алғанда белгілі бір үлгіге (ұзақтығы, тараптары, актісі, шарттары, санкциялары, бекітуі) сәйкес келгенімен, олардың мазмұны отбасы құқығының нақты құрамдас бөліктеріне байланысты ерекшеленеді. Атап айтқанда, мәртебені айқындайтын *oğulluk*, өтемақы ретіндегі *süt sevinci* ұғымдары, сондай-ақ асырап алудың тұрақтылығын, мұрагерлік құқығы мен дауласуға жол берілмейтінін бекітетін арнайы формулалар қолданылады (Tabaklar & Keskin, 2023: 583–585). Төменде Ad01–Ad03 микрокорпусының формулярлық құрылымына талдау жасалады (1-кесте).

1-кесте. Көне ұйғыр құжаттарындағы бала асырап алу туралы келісімшарттар (Табаклар мен Кескин, 2023 бойынша).

Table 1. Adoption Agreements in Old Uyghur Documents (according to Tabaklar and Keskin, 2023).

Таблица 1. Договоры об усыновлении в древнеуйгурских документах (по Табаклару и Кескину, 2023).

Архивтағы нөмірі	Сақталуы	Баланы беруші	Баланы асырап алушы	Бала (объект)	Баланы беру себебі	Өтемақы	Жазалау шаралары
0/1	Мәтін сақталмаған	Әкесі. Әкесінің есімі көрсетілмеген	Туысы Сутбак	Турмыш (ұлы)	Туысын ұрпақсыз қалмасын деген ниетте	Өтемақы көрсетілмеген	Егер асырап алынған бала қашып кетсе немесе кетіп қалса, жауапкершілік törü yargu yosun-ı («төрелік, сот немесе салт заңы») бойынша белгіленеді
0/55	Ресей ғылым академиясында сақталған	Титсо, оның үлкен ағасы Анчук (інілерін асырап алуға береді)	Тойнақ Шилаванти (туыстық байланысы бар тұлға)	Кайтсо (інісі)	Асырап-бағудың/күн көрістің қиындауы	Süt sävinçi (сүт ақысы) ретінде 20 стыр күміс	Шарттардан бас тартқаны үшін айыппұл: «birär yastuk kuvar» (әрқайсысы бір-бір жастықтан айыппұл ақшасы)
0/70	Ресей ғылым академиясында сақталған	Кайытсо Тутуң (әкесі)	Қадірменді/Құрметті Чинтсо \ayag-ka Tägimlig	Титсо (ұлы)	Материалдық мұқтаждық; шаруашылыққа мал керек болуы	½ yastuk (жарты жастық) (сүт ақысы)	Туыстарының араласуына тыйым салады, жаза: «yastakı kın» (Яса бойынша қаралған жаза), сондай-ақ ауыр қамтамасыз ету санкциясы (Өгедейге 2 ақ түйе, шенеуніктерге ат, екі еселенген төлем т.б.).

Мерзімін белгілеу және құжаттың құқықтық негіздемесі

Көне ұйғыр құқықтық мәтіндерінде құжаттың уақытын белгілеу тек қосалқы мәлімет емес, құжаттың құқықтық күшін көрсететін белгі еді. Келісімді орындаудың ресми мерзімдерін белгілеу оның орындалуын бақылауға, болашақта туындауы мүмкін кез келген заңды талаптарды заңдастыруға жол ашады. Құжаттарда мерзімін көрсету үшін дәстүрлі он екі жылдық мүшел жүйесі мен нақты күнтізбелік бірліктер қолданылған. Алайда ескере кететін жайт, жылды тек «жануар атымен» көрсету нақты тарихи жылды, дәл уақытты анықтауға кепілдік бермейді. Сондықтан зерттеу жұмыстарын жүргізу кезінде бастапқы құжатта көрсетілгендей уақытты қалдырған жөн (мысалы, «сиыр жылы, сегізінші айдың он бесі»), ал оның қазіргі жылдар есебіне сәйкес келетін баламасын ғылыми негізделген жағдайларда ғана қосымша болжам ретінде көрсету ұсынылады (He, 2021: 164). Бала асырап алу құжаттарында бұл уақыт көрсеткішінің атқаратын қызметі қарыз міндеттемелеріндегі «қайтару уақытымен» мағыналас: ол келісімнің күшіне енген сәтін көрсетіп, кейінгі кез-келген талап-арыздарды заңдық тұрғыдан бағалау үшін негізгі тірек нүктесі болады (He, 2021: 164).

Келісімшарт тараптары және баланы берудің құқықтық нұсқалары

Кез-келген құжаттағы тұрақты элементтер – құжаттардағы қатысушы тараптарды анықтау. Алайда, бала асырап алу құжаттарында баланы асырап алу үрдісі үш құжатта бірдей емес. Мәселен, баланы тек ата-анасы ғана емес, отбасының басқа мүшелері де асырауға беруі мүмкін. Зерттеулер көрсеткендей, кейде баланы асырауға беруші рөлін үлкен ағасы атқарады, ол інісін туыстарына немесе үшінші тұлғаларға бергені туралы мәліметтер сақталған. Мұндай құқықтық құжаттың негізгі себептері – отбасындағы қиындықтар немесе баласыз туыстарының бала асырап алу қажеттілігі сияқты әлеуметтік факторлар (Tabaklar & Keskin, 2023: 583). Бұл айырмашылықтың айқын көрінісі – екі ағасының өз інісін оғұллық мәртебесімен басқа отбасыға беруі. Мұндай құқықтық актілерде жиырма стыр күміс (yirmi stır kümüş) көлеміндегі сүт ақысымен (süt sevinci) төленгені көрсетілген (Tabaklar & Keskin, 2023: 583). Осылайша, құжаттың «Тараптар» бөлімінде заңды тұлғалардың тізбесі ғана емес, бала тағдыры мен оның алдындағы жауапкершілікті айқындайтын отбасы құрылымының ішкі ерекшеліктері де жазылған.

Заңдық акт: мәртебе термині ретіндегі оғұллық

Бала асырап алу құжаттарындағы негізгі термин – оғұллық термині. Бұл жай ғана термин емес, баланың отбасындағы құқықтық мәртебесінің өзгергенін растайтын құжат. Бұл терминді қолдану арқылы нысан бала асырап алуды қарапайым «қамқорлық туралы келісім» деңгейінен көтеріп, оны құқықтық санкциялармен қорғалатын, қоғамда ресми күші бар жаңа мәртебелік қатынас ретінде рәсімдейді. Оғұллық термині құжаттың құқықтық мазмұнын құрайтын бірқатар маңызды міндеттемелерді біріктіреді. Олардың қатарында баланы өз баласындай асырап алу, мұрагерлік тең құқықтарды белгілеу, үшінші тұлғалардың болашақтағы талаптарын шектеу, келісімнің қасиеттілігі туралы ережелер бар. Бұл термин «ұл» мәртебесін мүліктік және әлеуметтік жауапкершілікпен тікелей байланыстыратын әке тегімен таралу жүйесінің құрылымын сипаттайды. Келісімшарттардағы «бала» сөзінің орнына дәл осы терминнің қолданылуы – асырап алу актісінің әулет сабақтастығы мен мұрагерлік құқығына бағытталған заңдық табиғатын айқындайды.

Сүт ақысы (süt sâvinçi) институты: бала асырап алу актілеріндегі материалдық өтемақының құқықтық табиғаты

Бала асырап алу ақысы туралы мәселе әрқашан бірдей бола бермейді, жағдайға байланысты өзгереді. Біз қараған үш құжаттың бірінде ақша туралы мүлдем айтылмаған, ал қалған екеуінде süt sevinci (сүт ақысы) үшін төлем туралы айтылған (Tabaklar & Keskin, 2023: 584). Бұл мәлімет біз үшін өте маңызды: бала асырап алуды жай ғана «ақылы мәміле» деп түсінуге болмайды. Төлем қажет болды ма, жоқ па, бұл отбасының жағдайына – кедейлікке, қаржылық мұқтаждыққа немесе туыстар арасындағы өзара қолдауға байланысты. Ғалымдар süt sevinci бала күтімі мен оны тәрбиелеудің ақшалай өтемі деп түсіндіреді. Мысалы, Н.Ямада бұл терминге «баланы өсіруге немесе сүтіне кеткен шығыны» деп анықтама берсе, қазіргі зерттеушілер «баланы тәрбиелеуге төленетін ақы» деп анықтайды (Tabaklar & Keskin, 2023: 584).

Асыранды баланың құқықтық мәртебесі: отбасылық интеграция және мұрагерлік кепілдігі

Бала асырап алу туралы келісімдердің басқа құжаттардан (мысалы, құлдыққа сату немесе кепілге беру т.б) негізгі айырмашылығы баланың болашағына кепілдік беруінде. Нақтырақ айтқанда, асырап алушы баланы өз баласымен тең ұстауға, оған мұра қалдыруға міндеттеледі. Мысалы, бір құжатта асырап алушы балаға «өз белінен жаралғандай» қарауға, уақыты келгенде үйлендіруге, мүліктен бірдей үлес беруге міндеттенеді. Егер ол баланы кемсітсе немесе балағаттаса, оның заң алдында берген уәдесі күшін жояды (Tabaklar & Keskin, 2023: 585). Мұнда жазылғандар жай ғана «ізгі тілек» немесе ата-анаға қатысты кеңес емес, бұл нағыз заңды міндет. Мұндай ережелер бала асырап алушылардың баламен қарым-қатынас жасау мүмкіндігін реттейді. Егер асырап алушы бұл міндеттемелерді бұзса, келісімшарттағы жазалау шараларын қолданған.

Бұл жеті құжатты талдау барысында байқағанымыз: бала асырап алу құжаттары балаға қатысты басқа құжаттардан ерекшеленеді. Сату немесе кепілге беру құжаттарында бала тек «зат» немесе «тауар» ретінде қарастырылса, бала асырап алу құжаттарында ең басты мәселе – баланың жаңа отбасындағы заңды мүше ретінде орнын табуы.

Келісімшарттардың заңдық күшін қамтамасыз ету тетіктері: санкциялар мен верификациялау рәсімдері

Келісімшарттағы санкциялар бөлімі – асырап алынған баланы туыстарының немесе басқа адамдардың тартып алып кетуінен қорғайтын басты құжат. Мысалға көрсететін болсақ, Ad01 құжатындағы «яса бойынша жаза» (yasa-takı kın) деген тіркес бала асырап алу үрдісі мемлекеттік деңгейде бақыланатынын көрсетеді (Özyetgin, 2011: 339). Бұл құжаттар арқылы біз көне ұйғырлардың екі түрлі заңын көреміз:

- біріншісі – ресми заңдар (yasa, yosun), яғни мемлекет бекіткен ережелер;
- екіншісі – ел салты (il уаңиңса), яғни халық арасында қалыптасқан дәстүрлі құқық.

Бұл көне ұйғыр қоғамындағы мемлекеттік заң мен халықтық дәстүрдің қатар жүргенін көрсетеді (Özyetgin, 2011: 339-340).

Ал енді санкциялар бөліміне тоқталар болсақ, жазалау бөлімі әдетте мынадай нақты тыйымдардан қалыптасқан:

– тыйым салынатын тұлғалар: туыстар, бөтен адамдар немесе келісімді бұзғысы келетіндер;

– тыйымдар: келісімді даулауға, араласуға немесе баланы күшпен алып кетуге тыйым салынады;

– жаза түрі: айыппұл төлету, шығынды өтету немесе берген уәденің күшін жою;
 – құжаттың бекітілуі: келісім заңды болуы үшін куәгерлер (tapıuq) шақырылады, мөр немесе таңба (tamğa) басылады, хатшы бәрін қағазға түсіреді.

Осылайша, Ad01- Ad03 құжаттарының құрылымы екі бөліктен тұрады: кез-келген келісімшартқа тән ортақ ережелер (уақыты, тараптар, мөр) мен тек бала асырап алуға қатысты арнайы шарттар (oғulluk мәртебесі, сүт ақысы, мұрагерлік кепілдігі). Осы мәліметтерге сүйене отырып бала асырап алу жай ғана отбасы ішіндегі жағдай емес, мемлекеттік заңмен де, елдің салтымен де қорғалатын ресми құқықтық үрдіске айналғанын айта аламыз (Özyetgin, 2011: 339-340; Tabaklar & Keskin, 2023: 583-585; He, 2021: 160, 164). Бұл терминдер не үшін қажет? Бұл сөздер жай ғана «заң» дегенді білдірмейді. Олар шарт бойынша тұлғаның кімнің алдында жауапты екенін көрсетеді: егер адам шартты бұзса, олар не мемлекеттік құқық (яса) немесе елдің салты (il уаһиңа) бойынша жауап берген. Yosun сөзінің мағынасы: бұл терминнің шығу тегі белгілі бір қалыптасқан норма немесе тәртіпті білдіреді (Clouston, 1972: 975b). Яғни, бұл – бәрі бағынуы тиіс заңды ереже (Özyetgin, 2011: 339).

Ad01–Ad03 құжаттарының құқықтық лексикасы: семантикалық топтар

Бала асырап алу құжаттарынан көне ұйғыр құқықтық терминдерін анықтай аламыз. Ad01–Ad03 құжаттарындағы құқықтық сөздер кездейсоқ емес, олар – нақты белгіленген терминдер. Бұл терминдер қатаң тәртіппен орналасқан. Әрбір термин мен тұрақты тіркестің құжаттарда өзіндік орны болған. Бұл құрылым мәтіннің заңды күшін қамтамасыз етіп, оның мағынасын анықтайды:

Асырап алу актісі – баланы өз отбасына қабылдағанын хабарлау;

Шарттар – асырап алудың талаптарын бекіту;

Дауласуға тыйым салу – туыстардың іске араласуына жол бермеу;

Санкция – ережені бұзғандарға қолданылатын жаза;

Куәландыру – куәгерлер мен таңбалар арқылы құжатты растау.

Ғылыми классификацияда бала асырап алу құжаттары жеке «Ad» тобына бөлінеді.

Дегенмен, олардың жазылу стилі мен терминдері баланы сату немесе кепілге қою келісімдеріне өте ұқсас. Бұл ұқсастық зерттеушілерге бала асырап алу құжаттарын басқа да құжаттармен салыстыра отырып зерттеуге мүмкіндік береді.

Мәртебе және туыстық: бала асырап алудың заңды күші

Көне ұйғыр құжаттарында бала асырап алу – жай ғана баланы бағып, оны тәрбиелеу емес, ресми заңды үрдіс. Оның негізгі ережелері мыналар: Баланы асырап алу үшін міндетті түрде «oғulluk vermek» (асыранды ұл ретінде беру) деген арнайы тіркес қолданылған. Егер бұл сөз құжатқа енсе, баланың заңды түрде жаңа отбасының мүшесі болып, мұрагерлік құқығына ие болғанын білдіреді. Бұл жай ғана бала бағу емес, нақты заңдық мәртебе беру (Kılıç, 2024: 149–150). Баланы асырап алуға кім бере алады?

Келісімде ата-анасы ғана емес, кейде тіпті аға-інілері де іні-қарындастарын асырап алуға бере алатыны көрсетілген. Мысалы, құжаттарда ағайындылардың шешімімен жасалған мәмілелер туралы мәліметтер бар (Tabaklar & Keskin, 2023: 583).

Туыстық атаулардың маңызы: Құжаттағы «әкесі», «ағасы» немесе «інісі» деген сөздер тек туыстықты білдіріп қоймайды. Олар «осы баланы басқаға беруге кімнің құқығы бар?», «болашақта бұл шешімге кім қарсы шыға алмайды?» деген заңдық сұрақтарға жауап береді. Яғни, туыстық атаулар – бұл келісімшарттың бұзылмауын қамтамасыз ететін заңды құрал.

А. Көне ұйғыр заңдық құжаттарын верификациялау және аутентификациялау: тапиқ, тамға/нишан және bitigçi институттары

Көне ұйғыр заң мәтіндерінде шарттың шынайылығын растайтын ерекше лексикалық топ маңызды рөл атқарады. Бұл топқа құжаттың заңдылығын растайтын келесі элементтер кіреді:

Дәлелдеу құралдары: мәміленің ақиқаттығын растайтын тапиқ (куәгер) термині, тараптардың жеке мөрлері мен таңбалары (тамға/нишан), хатшының құжатты хатқа түсіргенін білдіретін *x bitidim* сияқты тұрақты формулалар қолданылады (He, 2021: 160).

Құқықтық маңызы: ресми талдау тұрғысынан, қабылдаудың негізгі шарты (oğulluk) келісілгенімен, құжат осы соңғы рәсімдерсіз заңды күшіне енбейді. Яғни, куәгерлердің қатысуы, мөр басуы жай ғана формальдылық емес, шарттың мызғымастығын қамтамасыз ететін негізгі құқықтық тетік. Сонымен, ғылыми тұрғыдан алғанда, көне ұйғыр құжаттарындағы куәландыруды екінші деңгейлі хаттама ретінде емес, мәміленің заңды түрде аяқталғанын растайтын міндетті құқықтық құрал ретінде қарастыру орынды.

Б. Статистикалық талдау және деректердің графиктік дескрипциясы

Зерттеу нәтижелерінің дәлдігін арттыру үшін шағын корпусты (үш келісімшарт) пайдалана отырып, сандық талдау жүргізілді. Есептеулер бүкіл мәтін бойынша емес, тек формуланы талдау және құқықтық лексика тізілімі негізінде таңдалған заңдық мәні бар бірліктер бойынша жүргізілді.

Талдау келесі төрт семантикалық доменнің маркерлерін қамтыды:

Мәртебе/туыстық: oğulluk, oğul/oğlum, oğlan формалары, жекелеген туыстық атаулар; Өтемақы мен мүлік: sūt, sevinc, yastuq, satir, kümüş, tavar т.б.;

Санкциялар мен заңдылық: yasa, yosun, törü, yargu, kın т.б.;

Аутентификация (шынайылығын растау): tanuk (куәгер), тамға/нишан, bitig, bitidim.

Құқықтық қызмет атқармайтын көмекші сөздер мен жиі қайталанатын сөздер енгізілмеді. Есептеу token-count әдісін қолдану арқылы орындалды және әрбір құжат үшін домен бойынша топтастырылды.

Есептеу нәтижелері барлық үш келісімшартта мәртебе/туыстық домені басым екенін көрсетті (Ad01: 12; Ad02: 8; Ad03: 7). Бұл бала асырап алу құжатының негізгі мақсаты – oğulluk мәртебесін беру екенін дәлелдейді. Өтемақы домені өзгермелі сипатқа ие: ол Ad01 құжатында кездеспейді (0), бірақ Ad02 (8) және Ad03 (6) мәтіндерінде айқын көрінеді. Бұл аталған екі мәтінде sūt sevinci мен төлем сомасының көрсетілуімен байланысты. Санкциялық домен Ad01 (7) және Ad03 (4) құжаттарында жақсы байқалады, ал Ad02 (0) мәтінде мүлдем жоқ. Бұл жазалаушы маркерлердің (yasa, kın, yosun/törü) құжаттар арасында біркелкі таралмағанын көрсетеді. Керісінше, аутентификация (растау) домені барлық құжатта кездеседі, Ad03 (7) мәтінде ең жоғарғы көрсеткішке ие (Ad01: 5; Ad02: 6). Бұл құжаттардың соңында куәгерлер тізімі, таңбалар мен хатшы жазбасының толық әрі жүйелі берілуімен түсіндіріледі.

Бала асырап алу, сату және кепілге қою мәмілелерінің салыстырмалы құқықтық сипаттамасы

Зерттеліп отырған балаларға қатысты құжаттар корпусын (Sa26-Sa27; Ad01-Ad03; P101-P102) өзара салыстыра отырып талдау, бала асырап алу институтының дербес заңдық табиғатын айқындауға мүмкіндік береді.

Құқықтық табиғаты мен мәртебесі: бала асырап алу құжаттары (Ad) үшін ең басты белгі – актінің мәртебе қалыптастырушы сипаты. Мұндағы негізгі мақсат – балаға оғуллук (заңды мұрагер/ұл) мәртебесін беру, оның болашақтағы құқықтық кепілдіктерін бекіту (Кіліс, 2024: 148).

Мүліктік жүйеден айырмашылығы: керісінше, баланы сату (Sa), кепілге қою (Pl) келісімдерінің заңдық логикасы мүлдем басқа. Бұл құжаттар мүліктік жүйеге негізделеді, онда баланың тұлғасы иеліктен шығару құралы немесе қарызды өтеуді қамтамасыз ету ретінде қарастырылады.

Тәуекелдер мен құқықтар конфигурациясы: бала асырап алу жағдайында тарап-тарп баланың жаңа отбасындағы орнын заңдастыруға ұмтылады, ал сатып алу-сату мәмілелерінде, кепілдік мәмілелерінде қаржылық міндеттемелерге басты назар аударылады. Бұл айырмашылықтар құжаттардың формальды құрылымы мен лексикалық құрамынан анық байқалады (Кіліс, 2024: 156–160).

2-Кесте. Ad (бала асырап алу), Sa (сату) және Pl (кепілге қою) келісімшарттарын салыстырмалы талдау (Кіліс, 2024; Tabaklar & Keskin, 2023 деректері бойынша).

Table 2. A comparative analysis of the Ad (adoption), Sa (sale), and Pl (pledge) contracts (based on Kılıç, 2024; Tabaklar & Keskin, 2023).

Таблица 2. Сравнительный анализ договоров Ad (усыновление), Sa (продажа) и Pl (передача в залог) (по данным Кіліс, 2024; Tabaklar & Keskin, 2023).

Құжат	Ad (Бала асырап алу)	Sa (Баланы сату)	Pl (Баланы кепілге қою)
Құқықтық мақсаты	Бала асырап алушы отбасының тең құқылы мүшесі ретінде қабылданып, оған мұрагерлік пен кемсітусіз қарым-қатынас кепілдігі беріледі. Мұндай мәміле баланы сату немесе кепілге қою болып саналмайды.	Сатып алушының құқығы мүлікке тұрақты иелік етуді білдіреді; ол баланы өз қалауы бойынша өзге тұлғаға беруге немесе қайта сатуға заңды түрде құқылы.	Бала қарызды өтеуді қамтамасыз ететін заңдық нысан (кепіл) ретінде қарастырылады. Оның мәртебесі «rehin töresi» бойынша реттеледі: қарыз қайтарылғанша бала несие берушіде уақытша болады.
Қатынастың ұзақтығы	Баланың мәртебесі негізінен ұзақ мерзімді (мұрагерлік, тең құқылы қарым-қатынас) болғанымен, тарихнамада асырап алу мерзімі шектелген ерекше жағдайлар да кездеседі.	Мәміленің мерзімсіздігі «mıñ yıl tımän küp...» (мың жыл, түмен күн...) формуласымен бекітіледі; бұл шарттың тұрақтылығын қамтамасыз етіп, болашақта мерзімге қатысты даулардың алдын алу үшін қолданылады.	Мерзім нақты көрсетілуі мүмкін: «üç yıllıq tutgug...» (үш жылдық кепілге...).

Өтемақы	Мәміленің өзгермелілігі (вариативтілігі): Ad03 құжатында ешқандай төлем алынбайды; асырап алудың негізгі себебі – ұрпақ жалғастыру, перзентсіздіктен құтылу.	Төлем – мәміленің міндетті шарты; мерзімсіз иелік етумен қатар, баланың бұрынғы отбасынан толық «иеліктен шығарылу» режимі бекітіледі.	Бұл жердегі мүлкітік мәселелер баланың құнына емес, негізгі қарыздың қалай өтелетініне, баланы кепілде ұстау шарттарына бағытталған.
Құқықтық санкциялары	Ad01 құжатында туыстардың араласуына тыйым салу <i>yasa-takı kın</i> (жаза/ айыппұл) санкциялық формуласымен бекітіледі.	Sa мәмілелерінде мемлекет пайдасына айыппұл төлеу, «ауыр жаза» сияқты санкциялар қарастырылған; бұл баланың жаңа иесіне өтуін мемлекеттік деңгейде қатаң қорғайды.	P101 құжатында баланы ұстау/қайтарудың ерекше шарттары, пайыздық өсімге қатысты мүмкін болатын ескертпелер бекітіледі.

Нәтижелер

Зерттеу барысында Ad01-Ad03 микрокорпусында тұрақты, яғни үнемі қайталанатын құрылым бар екендігін байқадық. Ол құжаттағы тараптар және баланы беру формулаларын қамтиды. Осы элементтер құжаттың құқықтық тұрғыдан «баланы беру шарты» екенін айқындайды.

Құжаттардың айырмашылықтарына тоқталар болсақ, негізінен екі жерде өзгеріс байқадық:

Біріншісі – баланы беру себебіне қатысты. Бір құжатта баланы беру себебі отбасылық себеп деп көрсетілсе, келесі екі құжатта баланы беру себебіне қаржылық жағдай әсер еткен.

Екіншісі – өтемақы мәселесі. Яғни бала асырап алу кезінде қандай да бір құн төленді ме деген сұрақ туындайды. Бұл жағдайда да бірізділік сақталмаған. Нақтырақ айтқанда, бала асырап алу құжатын қарастыратын болсақ, үш құжаттың екеуінде өтемақы көрсетілген, ал біреуінде ондай мәлімет келтірілмеген. Құн туралы сөз етілмеген. Яғни, бала асырап алу құжаттарының құрылымы бірдей болғанымен, кейбір мәселелер әлеуметтік жағдайға қарап өзгеріп отырғанын байқай аламыз.

Бұл құжаттарда даудың алдын алуға арналған бөлім де қарастырылған екен. Бұл санкциялық құрылым келісімді құқықтық тұрғыда қорғау үшін маңызды, сондай-ақ үшінші тараптың араласпауы, келісімді бұзбау сияқты мәселелерді болдырмауды көздейді. Сондай-ақ, үшінші тараптың қандай да бір талап қоюын шектеп, қабылданған шешімнің заңдылығын растайды.

Бала асырап алу құжаттарының лексикасына тоқталар болсақ, құжаттағы терминдер белгілі бір жүйемен қолданылған. Жалпы келісімшарттардағы терминдерді қолдану аясына қарай бірнеше топқа жіктей аламыз:

– мәртебе мен туыстық атаулар. Бұл шартқа қатысушылардың құқықтық, әлеуметтік мәртебесін білдіретін атаулар (мысалы, ата-ана, бала, қамқоршы);

– баланы асырауға беру үрдісіне қатысты терминдер. Бұл баланы заңды түрде беру үрдісін сипаттайтын терминдер (беру, қабылдау, келісу және т.б.);

– өтемақыға қатысты терминдер. Бұл материалдық қатынастарды білдіретін бірліктер (құн, төлем, сыйақы);

– санкциялық терминдер. Келісімнің бұзылуына қатысты құқықтық жауапкершілікті білдіретін сөздер (айып, тыйым, талап). А қосымшасында бұл терминдердің тізімі берілген;

Token-count диаграммасы (1-диаграмма) мәтіндердің көлемі бойынша әртүрлі болатынын көрсетеді. Бұл айырмашылық кейбір құжаттардың мерзімі, өтемақы, дауларды шешу немесе санкциялар тұрғысынан егжей-тегжейлі, ал басқалары қысқаша сипатталғанын анық көрсетеді.

Қорытынды

Қорытындылай келетін болсақ, Ad01- Ad03 асырап алу құжаттарын жан-жақты зерттеу нәтижесінде, көне ұйғырлардың орта ғасырдағы әлеуметтік жағдайын, балаға болған қарым-қатынасын көре аламыз. Бұл құжаттар тек отбасы ішіндегі өзара келісім емес, ресми, заңды мәртебеге ие екендігі анық. Бала асырап алу үрдісі *oğulluk vermek* терминімен белгіленіп, құжаттаманы жүргізудің белгілі бір ресми талаптарына сәйкес құрастырылған және құқықтық қорғаудың арнайы тетіктерімен қамтамасыз етілген.

Зерттеу барысында келесі негізгі тұжырымдар жасалды:

1. Құқықтық мәртебе және терминология. Бала асырап алу үрдісі заңды түрде *oğulluk*, *oğulluk vermek* терминдері арқылы анықталады. Бұл мәртебе баланың жаңа отбасындағы әлеуметтік жағдайына кепілдік беріп қана қоймай, оның ұзақ мерзімді мүліктік міндеттері мен мұрагерлік құқықтарын құқықтық қорғауды қамтамасыз етеді.

2. Материалдық өтемақының сипаты. Құжаттарда «сүт ақысы» (*süt sevinci*) өтемақысы туралы сөз етілген. Бұл маңызды үрдіс, алайда құжаттардың бірінде төлем көрсетілмеген. Демек, өтемақы әлеуметтік немесе т.б жағдайларға тәуелді болған. Бұл баланы «сатып алу» емес, баланы тәрбиелеу мен күту шығындарын жабуға бағытталған өтемақы төлемі. Осы механизм бала асырап алуды «сату» немесе «кепіл» әрекеттерінен заңды түрде ажыратады, онда бала тауар болып саналмайды, баланы отбасының толыққанды мүшесі ретінде заңдастырады.

3. Санкциялық жүйе және құқықтардың тоғысуы. Келісімшарттардағы санкциялық блоктар, атап айтқанда Ad01 құжатындағы «*yasa-takı kın*» формуласы, көне ұйғыр заңнамасында екі түрлі құқықтық деңгейдің қатар өмір сүргенін дәлелдейді:

ресми деңгей: мемлекеттік заңдар мен нормативтік ережелер (*yasa/yosun*);

дәстүрлі деңгей: әдет-ғұрып құқығы (*il yañınca*). Бұл құжаттар отбасылық мәселелердің мемлекет тарапынан қадағаланатын заңды міндеттемеге айналу үрдісін көрсетеді (Özyetgin, 2011).

4. Формулярлық стандарт және гендерлік аспект. Ad01–Ad03 құжаттары мерзімі, тараптары, заңдық шарттары мен куәгерлер тізімі бойынша сол заманғы халықаралық келісімшарт стандарттарына толық сәйкес келеді (He, 2021). Гендерлік тұрғыдан алғанда, зерттелген корпуста тек ұл балалардың (*oğulluk*) кездесуі патриархалдық қоғамдағы мұрагерлік институт пен әулет сабақтастығын қамтамасыз етудегі ұл бала мәртебесінің басымдығын айқындайды (Kılıç, 2024).

Тұтастай алғанда, Ad01–Ad03 құжаттары көне ұйғыр қоғамындағы отбасылық-құқықтық қатынастардың жоғары деңгейде болғанын, жазбаша құқықтық мәдениеттің іргелі дамығанын айғақтайды.

Әдебиет

- Arsal S.M., 1947. Türk Tarihi ve Hukuk. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları. S. 5–6.
- Başar M., 2009. Eski Türklerde Aile. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (26). S. 25–41.
- Caferoğlu A., 1932. Uygur Hukuk İstılahına Dair bir Deneme. Türk Hukuk Tarihi Mecmuası 1. S. 5–27.
- He R., 2021. Some Characteristic Features of Family Structure in the Old Uighur Societies. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. 74(2). P. 159–171.
- Kafesoğlu İ., 1998. Türk Milli Kültürü. İstanbul: Ötüken Neşriyat. S. 227–228.
- Keskin B., Tabaklar Ö., 2023. Eski Türk Hukukunda Evlatlık Kurumu. The Institution of Adoption in Old Turkish Law. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi. 20(3). S. 576–589.
- Kılıç G., 2024. Eski Uygur Sivil Belge Külliyyatı İçindeki Evlatla İlgili Sözleşmeler. Türkbilig 47. S. 148–166.
- Kılıç A., 2024. Eski Uygur Hukuk Belgelerinde Çocuklarla İlgili Düzenlemeler: Evlatlık, Rehin ve Satış Sözleşmeleri. Journal of Old Turkic Studies. 8(1). S. 145–155.
- Korkmaz S., 2015. Uygur Hukukunda Faiz – Uygur Hukuk Vesikalarına Göre. Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi. (5). S. 118–129.
- Mandaloğlu M., 2013. Eski Türklerde Aile ve Aile Hukuku. Türkiyat Araştırmaları Dergisi (18). S. 143–158.
- Ögel B., 1988. Türk Kültürünün Gelişme Çağları. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. S. 250–269.
- Özyetgin A.M., 2011. Turfan Uygurlarında Ceza Hukukuyla İlgili Uygulamalar. Belleten 75(273). S. 337–360.
- Özyetgin A.M., 2011. Eski Uygur Hukuk Belgelerinde “Cezalandırma” ve “Güvence” Üzerine. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi. 51(2). S. 335–350.
- Tabaklar Ö., Keskin B., 2023. Eski Uygur Hukuk Vesikalarında Evlatlık Sözleşmeleri ve “Süt Sevinci” Kavramı. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. (105). S. 583–590.
- Vér M., 2021. An Old Uyghur Register and the Administration of Border Checkpoint Records in Qocho. Altaic and Chagatay Lectures 2. P. 435–448.
- Yakut F., 2022. Eski Uygurlarda Sosyal Yaşam: Hukuk Belgeleri Işığında Bir Değerlendirme. Türkiyat Mecmuası. 32(2). S. 420–435.
- Yamada N., Oda J., Zieme P., Umemura H., Moriyasu T., 1993. Sammlung uigurischer Kontrakte 1–3. Osaka: Osaka University Press. P. 256–257.
- Дмитриева Л. В., 1969. Древнеуйгурские материалы (уйгурским письмом) в Институте востоковедения АН СССР. Страны и народы Востока. Вып. VIII. Москва: Наука. Стр. 223–225.

Reference

- Arsal S.M., 1947. Turk Tarihi ve Hukuk [Turkish History and Law]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları. P. 5-6. [in Turkish].

Basar M., 2009. Eski Turklerde Aile [Family in Old Turks]. Selcuk Universitesi Turkiyat Arastirmalari Dergisi (26). P. 25–41. [in Turkish].

Caferoglu A., 1932. Uygur Hukuk Istilahina Dair bir Deneme [An Essay on Uyghur Legal Terminology]. Turk Hukuk Tarihi Mecmuasi 1. P. 5–27. [in Turkish].

Dmitrieva L.V., 1969. Drevneuygurskie materialy (uigurskim pis'mom) v Institute vostokovedeniya AN SSSR [Old Uyghur materials (in Uyghur script) at the Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences of the USSR]. Strany i narody Vostoka. Vyp. VIII. Moscow: Nauka. P. 223-225. [in Russian].

He R., 2021. Some Characteristic Features of Family Structure in the Old Uighur Societies. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 74(2). P. 159–171. [in English].

Kafesoglu I., 1998. Turk Milli Kulturu [Turkish National Culture]. Istanbul: Otuken Nesriyat. P. 227-228. [in Turkish].

Keskin B., Tabaklar O., 2023. Eski Turk Hukukunda Evlatlik Kurumu [The Institution of Adoption in Old Turkish Law]. Modern Turkluk Arastirmalari Dergisi 20(3). P. 576–589. [in Turkish].

Kilic G., 2024. Eski Uygur Sivil Belge Kulliyati Icindeki Evlatla Ilgili Sozlesmeler [Adoption-related contracts in the corpus of Old Uyghur civil documents]. Turkbilig 47. P. 148–166. [in Turkish].

Kilic A., 2024. Eski Uygur Hukuk Belgelerinde Cocuklarla Ilgili Duzenlemeler: Evlatlik, Rehin ve Satis Sozlesmeleri [Regulations concerning children in Old Uyghur legal documents: adoption, pledge, and sale contracts]. Journal of Old Turkic Studies 8(1). P. 145–155. [in Turkish].

Korkmaz S., 2015. Uygur Hukukunda Faiz – Uygur Hukuk Vesikalarina Gore [Interest in Uyghur law according to Uyghur legal documents]. Uluslararası Uygur Arastirmalari Dergisi (5). P. 118–129. [in Turkish].

Mandaloglu M., 2013. Eski Turklerde Aile ve Aile Hukuku [Family and family law among the Old Turks]. Turkiyat Arastirmalari Dergisi. (18). P. 143–158. [in Turkish].

Ogel B., 1988. Turk Kulturunun Gelisme Caglari [Stages of Development of Turkish Culture]. Istanbul: Turk Dunyasi Arastirmalari Vakfi. P. 250-269. [in Turkish].

Ozyetgin A.M., 2011. Turfan Uygurlarinda Ceza Hukukuyla Ilgili Uygulamalar [Practices related to criminal law among the Turfan Uyghurs]. Belleten 75(273). P. 337–360. [in Turkish].

Ozyetgin A. M., 2011. Eski Uygur Hukuk Belgelerinde “Cezalandirma” ve “Guvence” Uzerine [On “Punishment” and “Guarantee” in Old Uyghur legal documents]. Ankara Universitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakultesi Dergisi. 51(2). P. 335–350. [in Turkish].

Tabaklar O., Keskin B., 2023. Eski Uygur Hukuk Vesikalarinda Evlatlik Sozlesmeleri ve “Sut Sevinci” Kavrami [Adoption contracts and the concept of “Sut Sevinci” in Old Uyghur legal documents]. Turk Kulturu ve Hacı Bektas Veli Arastirma Dergisi (105). P. 583–590. [in Turkish].

Ver M., 2021. An Old Uyghur Register and the Administration of Border Checkpoint Records in Qocho. Altaic and Chagatay Lectures 2. P. 435–448. [in English].

Yakut F., 2022. Eski Uygurlarda Sosyal Yasam: Hukuk Belgeleri Isiginda Bir Degerlendirme [Social life among Old Uyghurs: an evaluation in the light of legal documents]. Turkiyat Mecmuasi. 32(2). P. 420–435. [in Turkish].

Yamada N., Oda J., Zieme P., Umemura H., Moriyasu T., 1993. Sammlung uigurischer Kontrakte 1–3 [Collection of Uyghur Contracts]. Osaka: Osaka University Press. P. 256–257. [in German].

Авторлар туралы мәлімет:

Бүркімбаева Шынарай Дүбірқызы, PhD, түркітану және тіл теориясы кафедрасы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, әл-Фараби даңғ., 71, Алматы, Қазақстан Республикасы.
Scopus Author ID: 57217226815

Юсупова Дильназ Бахтияровна, докторант, түркітану және тіл теориясы кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, әл-Фараби даңғ., 71, Алматы, Қазақстан Республикасы.

Information about authors:

Burkitbayeva, Shynaray Dubirovna, PhD, Department of Turkology and Language Theory, Al-Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi Ave., Almaty, Republic of Kazakhstan.
Scopus Author ID: 57217226815

Yussupova Dilnaz Bakhtiyarovna, PhD Student, Department of Turkology and Language Theory, Al-Farabi Kazakh National University, 71 Al-Farabi Ave., Almaty, Republic of Kazakhstan.

Сведения об авторах:

Буркитбаева Шынарай Дубировна, PhD, кафедра тюркологии и теории языка, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, ул. аль-Фараби, 71, Алматы, Республика Казахстан.
Scopus Author ID: 57217226815

Юсупова Дильназ Бахтияровна, докторант, кафедра тюркологии и теории языка, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, ул. аль-Фараби, 71, Алматы, Республика Казахстан.

Авторлық үлес:

Ш. Бүркімбаева зерттеудің теориялық-методологиялық негізін қалыптастырды, мақаланы редакциялады.

Д. Юсупова мақаланың жалпы тұжырымдамасы мен құрылымын әзірледі, материалдарды жинақтап, жүйеледі, мәтіндерді аударды, мақаланың негізгі мәтінін дайындады.

Author's contribution:

Sh. Burkitbayeva developed the theoretical framework for the study and edited the article.

D. Yussupova developed the overall concept and structure of the article, collected and organized the materials, translated the texts, and prepared the main body of the article.

Вклад авторов:

Ш. Буркитбаева сформировала теоретическую основу исследования, отредактировала статью.

Д. Юсупова разработала общую концепцию и структуру статьи, собрала и систематизировала материалы, перевела тексты и подготовила основную часть статьи.

Conflict of Interest.

There is no conflict of interest related to this article.

Мүдделер қақтығысы.

Мақалаға байланысты мүдде қақтығысы жоқ.

Конфликт интересов.

Нет конфликта интересов, связанного со статьей.